

PAPER DETAILS

TITLE: CUMHURİYETİN VE DÜZENLENİSİNİN 100. YILINDA İZMIT BASIN TOPLANTISI
HAKKINDA DEĞERLENDİRMELER

AUTHORS: Ali Çiftçi

PAGES: 1-27

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3504858>

CUMHURİYET'İN VE DÜZENLENİŞİNİN 100. YILINDA İZMİT BASIN TOPLANTISI HAKKINDA DEĞERLENDİRMELER

Ali ÇİFTÇİ*

Öz

Yakın siyasi tarihimizde Millî Mücadele'nin kazanılması, Cumhuriyet'in kurulması ve devrimlerin yapılması düz bir çizgi şeklinde gelişmemiştir. Bu olaylar, gerek planlama gerekse uygulama bakımından belli aşamalardan geçilerek gerçekleşmiştir. Kongrelerle başlayan bu süreç geniş bir millî-toplumsal uzlaşısı üzerinde yükselerek başarı ile sonuçlanmıştır. Cumhuriyet rejiminin kurulmasında ise aynı geniş uzlaşısı ile hareket edilmemiştir. Cumhuriyet'in kararlaştırılma ve ilan edilmesinde kurucu kadro arasında ihtilaflar görülmüştür. Devrimler döneminde ise millî-toplumsal uzlaşısından daha fazla uzaklaşıldığı ve Millî Mücadele'deki beklenti ve millî taleplerin tersine hareket edildiği söylenebilir. 16-17 Ocak 1923 tarihinde gerçekleşen İzmit Basın Toplantısının, kuruluş ve devrimler dönemini anlamak bakımından metodolojik bir önemi bulunmaktadır. İzmit Basın Toplantısı, millî mutabakatla yürütülen Kurtuluş döneminin bittiği ve Kuruluş dönemi hazırlıklarının yapıldığı bir sırada gerçekleşmiştir. Mustafa Kemal Paşanın İstanbul gazetecileri ile yaptığı bu toplantıda ülkenin geleceği hakkında önemli konular konuşulmuştur. Konuşulan ve tartışılan hususların yazılmamasına ve gizli tutulmasına karar verilmiştir. Toplantıda Türkiye'de yapılacak olan yenilik ve devrimlerin ipuçları verilmiştir. Bu çalışmada İzmit Basın Toplantısı'nın yöntem ve içerik bakımlarından bazı konularda değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada kurucu kadro arasında, Millî Mücadele'deki geniş uzlaşısı ve katılımın Cumhuriyet'in ilanı ve devrimlerin yapılmasında sürdürülmediği iddia edilmektedir. Kuruluş dönemine ilişkin birçok kararın, İzmit Basın Toplantısı örneğinden yola çıkılarak kamuoyundan saklandığı ve çok dar bir kadro tarafından alındığı savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, İzmit Basın Toplantısı, Cumhuriyet, Devrimler.

EVALUATIONS ABOUT THE IZMIT PRESS CONFERENCE ON THE 100TH ANNIVERSARY OF THE REPUBLIC AND ITS ORGANIZATION

Abstract

In our recent political history, the success of the National Struggle, the establishment of the republic, and the subsequent revolutions did not unfold in a linear progression. While the National Struggle achieved success through a broad national-social consensus, a similar consensus was not maintained in the establishment of the

* Doç. Dr., Amasya Üniversitesi Merzifon İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ali.ciftci@amasya.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1273-4867>

republican regime. Conflicts among the founding staff emerged during this stage, leading to a divergence from the national-social reconciliation achieved during the period of the National Struggle. Actions during the revolutionary period were perceived as contrary to the expectations and national demands of the War of Independence. The Izmit Press Conference held on January 16-17, 1923, holds methodological importance in understanding the establishment and revolutionary period. This conference occurred as preparations were underway for the establishment period and involved discussions between M. K. Pasha and Istanbul journalists. Vital issues concerning the country's future were deliberated, and it was decided that the discussions would remain unwritten and confidential. This study aims to evaluate the Izmit Press Conference on specific issues in terms of both method and content. The study posits that the founding staff did not maintain the consensus established during the War of Independence in the post-republic period. It argues that many decisions regarding the establishment period were concealed from the public and made by a very limited group.

Keywords: *National Struggle, İzmit Press Conference, Republic, Revolutions*

Giriş

Kurtuluş Savaşı, lider olarak Mustafa Kemal Paşanın yoğun çabaları sonucu büyük bir millî birliğin kurulması sonucunda başarılmıştı. M. Kemal Paşa, bu birliği sağlamak amacıyla başta askerî cenah olmak üzere toplumun dindar-Sünnî-İslâmî kesimleri ile Alevî toplum kesimleri ile ve Kürt ileri gelenleri ile etkili bir iletişime geçerek ortak amaç uğrunda birleşilmesini sağlamıştı. Samsun'a çıkışın ardından ortaya çıkan Havza Genelgesi, Amasya Tamimi, Erzurum ve Sivas Kongreleri ile bu kongrelerin belgeleri, Amasya Görüşmeleri ve Protokoller, Sivas'ta yapılan Komutanlar Toplantısında alınan kararlar ve diğerleri bu birliğin sağlanmasıyla sonuçlanmıştı. Samsun'a çıktıktan sonra M. Kemal Paşa asker ve sivil önde gelen kişi ve yetkililere telgraflar çekerek, mesajlar göndererek bu sonucu elde etmiştir. 1919-1922 yılları arasında yürütülen Millî Mücadele, ilmik ilmik örülen bu millî birliğin gücüyle başarıya ulaştırılmıştı. Bu süreçte M. Kemal'in etrafında yer alan Kâzım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa, Kazım Özalp, Halide Edip Adıvar ve diğer aydın ve siyasetçi ünlü isimler ufak tefek anlaşmazlıklar hariç tutulursa büyük ortak amaç uğruna birlikte hareket ettiler. Bu dönemin Millî Mücadele kadrosu açısından önemli karakteristiği, kararların alınmasında istişare yönteminin uygulanması, kararlara katılımın mümkün olduğunca geniş çerçeveli tutulmasıdır. Millî Mücadele kadrosu arasındaki uyuma paralel olarak farklı toplum kesimleri de mitinglerle, işgalcileri protestolarla, yerel kongrelerle çok geniş ölçüde Anadolu'da Millî Mücadele'yi desteklediler. Ekim 1922'ye kadar olan bu dönem yaygın olarak Kurtuluş dönemi olarak nitelenmektedir.

İstiklâl Harbi'nin kazanılmasından sonra ise Kuruluş dönemi başlamıştır. Kurtuluş döneminde oluşan birlik havasının Kuruluş döneminde sürdürül(e)mediği söylenebilir. Bu dönemin başında kurucu kadro arasında

görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Daha doğrusu, Kurtuluş mücadelesinin lideri, kendi yüksek çabalarıyla 3 yıldan fazla bir zamandır oluşturmuş olduğu birlik havasını ve ruhunu sürdürmektense etrafında topladığı İsmet Paşa, Fevzi Paşa ve Kâzım Özalp gibi isimlerin dâhil olduğu çok daha dar bir kadro ile iş yapmayı tercih etmiştir. Bunlardan İsmet ve Fevzi Paşaların Millî Mücadele'ye nispeten geç ve İstanbul'un işgalinden sonra katılmış oldukları bilinmektedir. Paşa, ayrıca Millî Mücadele'de adı geçmeyen ya da az duyulan isimlerden yeni bir çevre oluşturarak yenilik ve devrimleri Mutad Zevât denen bu kişilerle yapmayı seçmiş, bunlarla yola devam etmiştir. M. Kemal Paşa'nın bu tercihi, 3 yıldır oluşan millî talepler ve hedefler doğrultusundan uzaklaşılacağına işaretliydi. M. Kemal Paşa, Millî Mücadele'nin başarılmasından sonra, bu mücadelede çok önemli konumlarda bulunan ve toplum çoğunluğunun nezdinde ağırlığı ve temsil kabiliyeti olan Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Refet Paşalarla Rauf Bey ve diğer büyük aktörleri ise zaman içinde önemsizleştirmeyi, itibarsızlaştırmayı ve dışlamayı tercih etmiştir. Atatürk'ün Nutuk'ta da ortaya koyduğu gibi Cumhuriyet'in ilanı gibi önemli bir tarihsel ve siyasal kararda, anılan bu isimlerin dahil olmadığı gibi çoğunun sonradan haberi olmuştur. Bu dışlanma süreci, adı geçenlerin Cumhuriyet'in ilanında 1 yıl kadar sonra muhalefete geçmeleriyle sonuçlanmıştır.

Devrimler dönemine gelindiğinde ise millî birlik havasından iz kalmadığı söylenebilir. Modern-Batıcı-laik bir Türk ulusu inşa etme uğrunda milletin dil, din, kültür, giyim-kuşam, edebiyat, sanat alanında bin yıldan fazla bir zamandır ürettiği değerler ve kimlik unsurları terkedilerek yerine bambaşka bir siyasî-kültürel-dinî-tarihsel iklimde oluşan Batılı değerlerin konulması amaçlanmıştır. Bu süreçte millî-toplumsal bir mutabakattan söz edilemeyeceği açıktır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlayan Batılılaşma çabalarını nihayete erdirmeyi hedefleyen devrimler, halkın istediği ve halkın yaptığı devrimler olarak değil halka rağmen yapılan devrimler olarak tarihe geçmiştir. Devrimlerin istenmesinde ve yapılmasında halkın bir dahlinin olmadığı bilinmektedir. Halk bir yana Millî Mücadele kadrosunu oluşturan isimlerden birçoğu da bu sürece destek vermemiştir.

16-17 Ocak 1923 tarihli İzmit Basın Toplantısı (İBT), M. Kemal Paşa'nın Kurtuluş dönemi ile Kuruluş ve Devrimler döneminde izlediği metodoloji ve stratejinin birbirinden hayli farklı olduğunu gösteren önemli bir toplantıdır. M. Kemal Paşa, Ankara'dan İzmir'e doğru çıktığı seyahatte İzmit'te bir mola vermiş ve 16-17 Ocak 1923 tarihlerinde İstanbul'un Millî Mücadele'ye destek veren Tevhid-i Efkâr, Tanin, İkdâm, İleri, Vakit, Akşam gibi gazetelerin başyazarlarıyla önemli bir toplantı yapmıştır. Toplantıya Millî Mücadele'ye karşı olan Alemdar, Peyam-ı Sabah, Ümit gibi gazeteler davet edilmemiştir. İBT'da çok sayıda konu görüşülmüş, soru-cevaplar olmuştur. Toplantının metodolojik özelliği, konuşulan ve tartışılan hususların gazetelerde yazılmaması ve kamuoyundan gizli tutulmasının kararlaştırılmasıdır ("Gazi Hz. cevap veriyorlar", 1929). Kurtuluş Savaşı

döneminde milletle ve milletin temsilcileriyle sürekli bir iletişim ve istişarenin yer almasına karşılık İBT’da, milletin geleceğine ilişkin konuşulanların milletten gizli tutulmasının kararlaştırılmış olması önemli bir metodolojik ve stratejik değişimdir. Mustafa Kemal Paşa’nın isteği üzerine İBT’da konuşulanlar yıllarca yayımlanmamış, 1929 yılında ilk defa Milliyet’te yayımlanmıştır. Toplantının gizli tutulmasındaki gerekçenin millî güvenlik ile ilgili bir hassasiyet olması durumunda toplantıda konuşulanlardan sadece, Lozan’da görüşülmekte olan bazı konuların ve uluslararası ilişkileri ilgilendiren hususların yayımlanmamasıyla yetinilebilirdi.

Elimizdeki çalışmada İBT ile ilgili üç temel kaynak kullanılmıştır. Bunlar, Siirt mebusu Mahmut (Soydan) Bey tarafından İBT’daki konuşmaların yazı dizisi olarak ilk defa yayımlandığı Milliyet gazetesinin 1929 yılındaki ilgili sayıları, İsmail Arar’ın Milliyet’te yayımlanan yazı dizisinden yararlanarak 1969’da ilk baskısını yaptırdığı *Atatürk’ün İzmit Basın Toplantısı* kitabı ve Arı İnan’ın 1996 baskılı *Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları* kitabıdır. Ancak çalışma sırasında Milliyet’in, İBT’nın yayımlandığı tarih aralığındaki 18 Aralık 1929 günlü sayısına ulaşamamıştır. İnan 1996 yılında 2. baskısını yayımladığı kitabını hazırlarken, aslı Anıtkabir Arşivi’nde bulunan İBT tutanaklarının fotokopilerini kullandığını; kitabında konuşmaları noksansız, tam olarak yayımladığını ifade etmektedir (İnan, 1996, s. 7). Yine İnan, Milliyet’teki Mahmut (Soydan) Bey’in yazı dizisinde ve bu yazı dizisinden yararlanılarak hazırlanan İsmail Arar’ın 1969 baskılı kitabında eksiklikler bulunduğunu kaydetmektedir. İnan, kendi kitabında konuşmaların noksansız olarak yayımladığını ileri sürse de onun 1982 ve 1996 baskılı çalışmalarında da toplantıya katılanlarla ve toplantıda konuşulan konularla ilgili eksiklikler bulunduğu anlaşılmaktadır. Hem Arar’ın kitabının 1969 ve 1997 baskıları hem de İnan’ın kitabının 1982 ve 1997 baskıları tarafımızca incelenmiştir.

1. İZMİT BASIN TOPLANTISININ YAPILDIĞI KONJONKTÜR

İzmit Basın Toplantısı bir geçiş döneminde yapılmıştır. O sırada Kurtuluş Savaşı’nın askerî olarak sonuçlanmasından 4 ay ve Mudanya Mütarekesi’nin imzalanmasından 3 ay geçmiştir. Ayrıca 2.5 ay önce, 600 yıllık saltanat kurumu kaldırılmış ama bütün dünya Müslümanlarını temsil ettiği düşünülen halifelik kurumunun varlığının sürmesine karar verilmiştir. Taçsız halifenin hangi yetkileri kullanacağı hususu, hükümet biçiminin ne olacağı konusu ile birlikte henüz netleşmemiştir. Ülkede, olağanüstü dönemlerin rejimi olan Meclis Hükümeti Sistemi yürürlüktedir. Cumhuriyet ilan edilmemiş, Halk Fırkası henüz kurulmamıştır. TBMM’de billurlaşan 1. Grup ve 2. Grup varlığını sürdürmektedir. İBT sırasında İsviçre’nin Lozan kentinde barış görüşmeleri devam ediyordu. Bilindiği gibi Lozan görüşmelerinde İtilâf Devletleri sadece Türkiye’nin Millî Bağımsızlık Mücadelesi dönemine ait konuları değil son yüz senelik hesapları, hattâ M. Kemal Paşa’nın deyimiyle son üç dört yüz senelik birikmiş hesapları masaya

yatırmışlardır (“Gazi Hz. İzmitlilerin sorduklarına ayrı ayrı cevap veriyorlar”, 1929). Bu nedenle görüşmeler ve pazarlıklar çok çetin geçmiştir. Doğal olarak İzmit toplantısında bulunanların önemli gündem başlıklarından birisi de İsmet Paşanın Türkiye’nin heyet başkanlığını yaptığı Lozan’daki barış görüşmeleri idi.

Dünya düzeni içinde Türkiye’nin nasıl bir yere konumlandırılacağı meselesi Lozan’da halledilecekti. İngiltere başta olmak üzere Batılı büyük devletler son yüz yıldır paylaşım kavgası verdikleri ve parçalaya parçalaya küçülterek Küçük Asya’ya sığdırdıkları Türkiye’yi bundan böyle nasıl görmek istiyorlardı? Bunlar cevabı aranan sorulardı. Bu arada tabii ki, Millî Mücadele’yi zafere ulaştıran kadronun nasıl bir yeni Türkiye kurmak istedikleri hususu da önemliydi. Kurulacak yeni Türkiye Osmanlı geçmişine ne kadar benzeyecek, ondan ne kadar uzaklaşacaktı. Osmanlı İmparatorluğu çok uluslu bir devlet idi. Kurtuluş Savaşı’nda ise Türklerin yanında sadece farklı etnik topluluk olarak Kürtler kalmıştı. İmparatorlukların dağılıp millî devletlerin kurulduğu bu dönemde yeni rejimin nasıl bir biçim alacağı bundan dolayı da önem taşıyordu. İmparatorluk, genel hatlarıyla dinî esaslara göre yönetilen bir devlet idi. Yeni Türkiye’de dinin yeri ne olacaktı? İzmit Basın Toplantısı bütün bu olayların kavşağında ve Kuruluş döneminin öncesinde gerçekleştiği için stratejik bir önemi bulunmaktadır.

2. İZMİT BASIN TOPLANTISININ DÜZENLENİŞİ

İzmit Basın Toplantısı, düzenlenme şekli, sebebi ve toplantıya katılanların kimliği bakımından özgün bir toplantıdır. Cumhuriyet tarihi araştırmalarında bu yüzden ilgi çekmiş ve halâ da çekmektedir. M. Kemal Paşa’nın önceden hazırlık yaptığı anlaşılan toplantının sebeplerine ve katılımcılarına daha yakından bakmak gerekir.

2.1. Toplantının Düzenlenme Sebebi

İzmit Basın Toplantısı, M. Kemal Paşa ve heyetinin 35 günlük Batı Anadolu gezisi sırasında yapılmıştır. Bu toplantı neden ve nasıl gerçekleşmiştir? M. Kemal Paşa’nın Batı Anadolu gezisinin düzenlenmesi ve İBT’nin sebepleri hakkında farklı görüşler vardır. Paşa kendisi, bu yurt gezisine neden gerek gördüğünü Nutuk’ta anlatırken saltanatın kaldırılışı, halifelik makamının yetkisiz kalışı üzerine halkın fikrî eğilimini tetkik etmek; Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ni siyasi partiye dönüştürme kararını halk ile hasbihal etmek; talim ve terbiyeyle meşgul olmaya başlamış olan orduyu yakından görmek gibi hususları öne çıkarmaktadır (Atatürk, 1989, s. 936). İzmit Basın Toplantısı hakkında ise bilgi vermemektedir. Nutuk 1927’de okunduğuna göre M. Kemal Paşa İBT’nin gizliliği kararına mı uymuştu?

İstanbul gazetecileri ile toplanma fikri nasıl ortaya çıkmıştır? Ağırlıklı görüşe göre, M. Kemal Paşa, fikir ve planlarından İstanbul gazetecilerini

haberdar ederek İstanbul kamuoyunu etkilemek amacıyla böyle bir toplantı yapma düşüncesini ortaya atmıştır. Paşa, çağrılacak gazetecileri, Ankara Hükümeti'nin İstanbul'daki temsilcisi olan Adnan (Adıvar) Bey'e seçirmiştir. Bazı yazarlara göre M. Kemal Paşa, İzmit Basın Toplantısını içine alan yurt gezisini kamuoyunu yönlendiren kişileri kazanmak amacıyla düzenlemiştir (Zürcher, 2003, s. 200). Ankara Hükümeti'nin İstanbul temsilcisi olan Adnan Bey İstanbul gazetecilerine daveti ulaştırmış ve onları İstanbul'dan İzmit'e getirmiştir (Arar, 1969, s. 25).

Bu arada İstanbul'da yaşayanlar da Ankara'da yaşanan ve konuşulanları merak ediyorlardı. Buradan yola çıkarak İBT fikrinin İstanbul gazetelerinden geldiğini savunanlar da vardır. Böyle düşünenlere göre Millî Mücadele'yi destekleyen İstanbul gazetelerinin başyazarları M. Kemal Paşa'dan bir görüşme talebinde bulunmuşlardır (Önder, 1998, s. 266). Toplantının başında Mustafa Kemal Paşa'nın, gazetecilerden hangi hususları öğrenmek istiyorlarsa sorabileceklerini ifade etmesi bu tezi desteklemektedir. Zira, İstiklâl Harbi'nin sona eriş ve saltanatın kaldırılışından sonra siyasetin merkezi iyice Ankara'ya kaymış, İstanbul ikinci plana düşmüştü. Basının büyük kısmı ise İstanbul'da idi. İstanbul basınının olayları ilk ağızdan öğrenmek ve haberdar olmak istemiş olmaları muhtemeldir. Paşanın, basın toplantısında gazetecilere, saltanat ve halifelik gibi bazı önemli konularda İstanbul kamuoyunun eğilimini anlamaya dönük sorular sorması, onun da böyle bir görüşmeyi gerekli gördüğünü göstermektedir. Toplantı fikri her kimden gelmiş olursa olsun sonuç olarak İBT'nin her iki tarafın da karşılıklı olarak yararlandığı bir toplantı olduğu bir gerçektir.

2.2. Basın Toplantısına Katılanlar

M. Kemal Paşa'nın Batı Anadolu gezisinde Fevzi (Çakmak) ve Kâzım Karabekir Paşalar da bulunmuşlardır. Karabekir, 14 Ocak günü Ankara'dan Gazi Paşa, Fevzi Paşalarla beraber trenle hareket ettiklerini günlüklerine not etmiştir (Karabekir, 2009, s. 840). Ancak, Kurtuluş Savaşı'nın en önemli isimlerinden olan Karabekir ve Fevzi Paşalar İzmit'teki basın toplantısında bulunmamışlardır. Toplantıda ayrıca Ali Fuat, Refet Paşalar ve Rauf Bey de yoktur. İsmet Paşa o sırada Lozan'dadır. Karabekir'in, Kuruluş dönemine ilişkin önemli bir toplantı olan İBT'na katılmayışı, sonraki yıllarda kendisi ve arkadaşlarının temel kararların alınmasında dışlandıkları iddiasında bulunması ve muhalefete geçmeleri açısından üzerinde durulması gereken bir husustur. Kendisi hatıralarında, M. Kemal Paşanın İzmit'te İstanbul'dan gelecek gazetecilerle görüşeceğini ifade ettiğine göre (Karabekir, 1991, s. 114) basın toplantısından haberdar idi. Günlüklerinde basın toplantısı üzerinde durmamış, konu hakkında sadece "...Kemal Paşa İstanbul gazetecilerine sulh hakkındaki tasavvuratını açıkça söylemiş..." ifadelerine yer vermiştir (Karabekir, 2009, s. 841).

M. Kemal Paşa'nın 16 Ocak akşamını 17 Ocak gününe bağlayan gece gazetecilerle yaptığı toplantı akşam 21.30'da başlayarak saatlerce sürmüş ve

saat 03.00'te bitmiştir. Sultan Abdülaziz zamanında 1874'te yapılmış olan İzmit Kasrı'ndaki toplantıya İstanbul gazetelerinden Tevhid-i Efkâr başyazarı Velit Ebuzziya, Vakit başyazarı Ahmet Emin (Yalman), Akşam başyazarı Falih Rıfkı (Atay), İleri başyazarı Suphi Nuri (İleri), İkdâm başyazarı Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Tanin başyazarı İsmail (Mayakon), İzmit gazetecilerinden Hakkı (Kılıçoğlu) katıldılar (Önder, 1998, s. 266). Kılıçzade Hakkı, toplantıda İleri gazetesinin İzmit muhabiri olarak bulunmuştur (Arar, 1969, s. 25). Toplantıda Adnan (Adıvar) Bey ile Halide Edip (Adıvar) Hanım ve Adnan Bey'den önce İstanbul'da Ankara Hükümeti'nin siyasi temsilciliğini yapan Hilâliahmer Başkanı Hamit Bey de hazır bulunmuşlardır. Basın toplantısında konuşulanlar, M. Kemal Paşa'nın yanındaki zabıt kâtiplerince not edilmiştir ("İlk musahabe. Büyük Reisimiz halka ve hükûmet mümessillerine soruyor", 1929). Arar'a göre Meclis'ten getirilmiş dört (Arar, 1969, s. 26); İnan'a göre üç zabıt kâtibinin bu işte görevlendirilmesi konuya ayrı bir önem verildiğini göstermektedir (İnan, 1996, s. 7). Gizli tutulması kararlaştırılan toplantıda konuşulanları ilk defa 1929 yılı Teşrinisânî (Kasım) ve Kanunuevvel (Aralık) aylarında Milliyet gazetesinde Siirt mebusu ve seyahate katılan gazetecilerden Mahmut (Soydan) Bey 'Gazi ve inkılap' başlığı altında M. Kemal Paşanın izniyle bir yazı dizisi olarak yayımlamıştır (İnan, 1996, s. 7). 20 Ocak 1923 tarihli Vakit gazetesinde ve yakın günlerde diğer bazı gazetelerde konu ile ilgili olarak haber yapılan metinler, konuşulan ana konulara girmeyen çok yüzeysel bilgilendirmelerdir (Atatürk, 2006, s. 421).

Mustafa Kemal Paşa'nın, söz konusu yurt gezisini kamuoyunu yönlendirenleri kazanma amaçlı olarak düzenlediğini iddia edenler, onun İzmit'te İstanbul'daki nüfuzundan dolayı İttihatçıların en önemli isimlerinden Kara Kemal ile de görüştüğünü ifade etmektedirler (Zürcher, 2003, s. 200-201). M. Kemal Paşa'nın, İzmit'te Kara Kemal ile görüşmesi kaynaklarda çok sınırlı şekilde yer almıştır. Konu ile ilgili önemli kaynaklarda, İBT'na katılanlar sayılırken Kara Kemal'e yer verilmemektedir. Ama toplantıdaki önemli isimlerden Falih Rıfkı Atay, basın toplantısında beraber oldukları kişiler arasında Kara Kemal'in de bulunduğunu ifade etmektedir (Atay, 1999, s. 151). Gotthard Jaeschke, Hakimiyet-i Milliye gazetesine dayandırarak Mustafa Kemal Paşa'nın 16 Ocak'ta Nurettin Paşa ile İzmit'e geldiğini ve burada Kara Kemal'i kabul ettiğini nakletmektedir (Jaeschke, 1989, s. 20). Atay'ın ifadesinden K. Kemal'in de basın toplantısında bulunanlardan olduğu anlamı çıkmakla birlikte bu husus da şüphelidir. Zira K. Kemal gazeteci bir kimliği ile orada bulunmuyordu. M. Kemal Paşa ile K. Kemal görüşmesi muhtemelen ayrı bir ortamda gerçekleşmiş olmalıdır.

İsmail Arar ve Arı İnan gibi konuyu araştıran kaynak kitaplarla Atatürk'ün yurt gezilerini kitaplaştıran Mehmet Önder'in kitabında, önemli bir siyasal karakter olan İttihatçı lider Kara Kemal'in adına yer verilmemesi ilginçtir. Bunun sebebi, İttihatçılarla Kemalistler arasında yaşanan rekabet ve 1926 yılında M. Kemal Paşa'ya karşı İzmir'de düzenlenen suikast girişiminin

İttihatçı girişimi olduğunun ortaya çıkmasından sonra Kemalizm ile İttihatçılık arasında bir düşmanlığın girmesi ve resmî söylemde İttihatçıların üzerinin çizilmiş olmasıdır. Bilindiği gibi, Kara Kemal İttihat ve Terakki teşkilatının en önemli isimlerinden biriydi ve 1926 yılında M. Kemal Paşa'ya karşı İzmir'de düzenlenen suikast girişimine adının karışmasından dolayı aranırken intihar etmişti. İBT ile ilgili çalışmalarda Kara Kemal'den bahsedilmemesi Türkiye'de yakın siyasi tarih yazımında ciddi sorunlar olduğunun delillerinden biridir. Bu kadar tanığı olan önemli bir toplantıya katılan bazı isimlerin sansür edilebilmesi tarih bilinciliği açısından çok düşündürücüdür. Tarihsel olayların gelecek kuşaklara olduğu gibi aktarılmayıp tarihe müdahale edilmesi kabul edilebilir değildir.

Atay, Kara Kemal'i İzmit'e M. Kemal'in davet ettiğini, bunda amacının, İttihat ve Terakki'nin nüfuz sahibi merkez-i umumîcilerinin kendi şefliğini kabul edip etmeyeceklerini öğrenmek olduğunu ileri sürmektedir (Atay, 1999, s. 158). Kemal Tahir de, İzmir'de 1926'da M. Kemal Paşa'ya karşı düzenlenen suikast girişimini ve İttihat ve Terakki'nin tasfiyesini işlediği Kurt Kanunu adlı romanında Paşanın Kara Kemal'i İzmit'e özel vapurla getirttiğini ima etmektedir (Tahir, 2015, s. 257). M. Kemal Paşanın Ocak 1923'te İttihat ve Terakki'nin eski İstanbul kâtib-i umumîsi olan Kara Kemal ile görüşmek istemesinin en önemli sebebi, yasal düzeyde olmayan varlığı ve gücü halâ devam eden İttihatçıların yaklaşan seçimlerle ilgili olarak genel eğilimini ve olası tavırlarını öğrenmek olarak da ifade edilebilir.

3. BASIN TOPLANTISINDA ELE ALINAN BAZI KONULAR

İBT, Mustafa Kemal Paşa'nın İzmit'e ikinci gelişi olan 1923 yılı başlarında gerçekleşmiştir. Ankara'dan 14 Ocak 1923 tarihinde, yanında bulunan bir heyetle Batı Cephesi'ni teftiş amacıyla ayrılarak (Çankaya, 1985, s. 196) İzmir'e doğru yola çıkan Paşa, Eskişehir'den sonra 16 Ocak 1923 tarihinde İzmit'e gelerek burada kendisine ayrılan bir köşkte (İzmit Kasrı) konaklamıştır.

M. Kemal Paşa'nın bir aydan fazla süren bu yurt gezisi sırasında başka bazı önemli olaylar da yaşanmıştır. Gezinin başında (14 Ocak) annesi Zübeyde Hanım vefat etmiş, ortasında (29 Ocak) kendisi Latife Hanımla nikâhlanmış ve sonunda (17 Şubat) ise İzmir İktisat Kongresi'ne katılarak burada bir açılış konuşma yapmıştır.

Toplantı, İzmit Kasrı'nda M. Kemal Paşa'nın, konuşulacak konuların tespitini istemesi ve gazetecilere hangi noktaları öğrenmek istedikleri sorusu ile başlamıştır. Bunun üzerine gazeteciler merak ettikleri hususları tek tek saymışlardır (İnan, 1996, s. 39). Hemen ardından M. Kemal, İstanbul gazetecilerine İstanbul'da hilafet ve saltanat konusunun konuşulup konuşulmadığını sormuştur. Bu, Paşanın halifelik konusunda İstanbul kamuoyunun nabzını tutmaya önem verdiğini göstermektedir.

İzmit Basın Toplantısı'nda Kürt meselesi konuşulmamış mıdır? Millî Mücadele hazırlıklarında ve belgelerinde yer bulan bu önemli konunun İBT'da konuşulmamış olması imkânsızdır. Bazı yazarlarca toplantıda Ahmet Emin (Yalman) Bey tarafından Paşaya “Kürtlere özerklik verilecek mi” sorusunun da sorulduğu ve Atatürk'ün bunlara açık yanıtlar verdiği (“İzmit basın toplantısı: Mustafa Kemal, Kürt konusu ve ‘devletin dini olacak mı’ sorularını yanıtlıyor”, 2023) ifade edilmekle birlikte İBT ile ilgili kaynaklarda bu konu yer almamaktadır. 1929 yılında Mahmut (Soydan) Bey tarafından Milliyet'te yayımlanan yazı dizisinde de konu yer almamıştır. Bu arada Milliyet'in 18 Aralık 1929 tarihli sayısına ulaşamadığını belirtmek gerekir. İBT'na katılanlar hakkındaki örtme işlemi acaba İBT'de konuşulan konular hakkında da mı uygulanmıştır?

16-17 Ocak 1923 günü gerçekleşen İBT'da konuşulan bazı konular aşağıda kısa kısa ele alınmıştır.

3.1 Mudanya Mütarekesi

Toplantının başındaki ilk sorulardan birisi Mudanya Mütarekesi ile ilgili olmuştur. İleri gazetesi başyazarı Suphi Nuri Bey, Mütarekenin imzalanmayıp orduların harekâta devam etmesinin daha iyi olup olmayacağını sormuştur. M. Kemal Paşa, bu toplantıda samimî ve açık bir fikir alışverişinde bulunacaklarını ama konuşulacak şeylerin şimdilik gizli kalacağını ifade etmiştir. Bu başlangıçtan sonra Mütareke ile ilgili soruya askerî ve siyasî açıklamalarla cevap vermiş, askerî harekâtı sürdürmenin yerine mütarekenin lehimize ve daha doğru olduğunu savunmuştur.

3.2. Lozan Konferansı

Toplantının başlarında Lozan Konferansı ile ilgili konuşmalar çok uzun sürmüştür. M. Kemal Paşa, bu konuya, muhasımların Sevr Muahedesi'yle varmak istedikleri maksadı başka bir kisve ile takip ettiklerini ifade ederek başlamıştır. Bundan kastı, konferansta İngiliz, Fransız ve İtalyanların konferans gündemindeki konuları, ilgilendikleri alanlara göre şubelere taksim etmeleri ve her birinin bu şubelerden birinin başına geçmeleridir (İnan, 1996, s. 42). Buna göre İngilizler arazi ve Boğazlar meselesi; Fransızlar Kapitülasyonlar meselesi; İtalyanlar ise azınlıklar meselesi ile ilgili şubenin başına geçmişlerdir.

Lozan Konferansı'nda hararetle tartışılan konulardan Musul Meselesinde M. Kemal Paşa, İngilizlerin Türkiye'ye Musul'u vermeyip petrol verme tekliflerine karşı Musul vilayetinin bizim için petrol meselesi değil vatan meselesi olduğunu ifade ettikten sonra “...Musul'da ısrar ediyorlar, belki de vermeyeceklerdir...” kaydını düşmektedir. M. Kemal Paşa'nın İBT'da Musul ile ilgili nihaî değerlendirmesinde Musul'dan ümidi kestiği anlaşılmaktadır. Musul için savaşa devam etmenin doğru olup olmadığını

sorgularken doğru olmadığına inandığı görülmektedir. İBT'nin gizli tutulma sebeplerinden birisi de bu olmalıdır.

Paşa, Lozan Konferansı'ndaki konuları değerlendirirken Boğazlar meselesinde tarafların fikirlerinin birbirine yaklaştığını, azınlıklar meselesinde mübadele fikrinin kabul edildiğini ifade etmiştir.

Rus-Türk ilişkilerine de değinen M. Kemal Paşa, Rusların Türkiye ile dostluğunun samimiyetten uzak olduğunu gösteren çok şey bulunduğunu ifade ettikten sonra, Kurtuluş Savaşı boyunca karşılıklı iyi ilişkilerin yaşandığı Türkiye-Rusya ilişkileri konusunda dikkat çekici çözümlemelerde bulunmaktadır.¹ Paşaya göre, Ruslar Türklerle dost olmak isterler, ancak Türklerin kayıtsız ve şartsız dost olmasını ve Türkiye'nin kendi siyasetlerine tâbi olarak kendi sevkedeceği istikamette yürümesini isterler (İnan, 1996, s. 47). Bu konuda M. Kemal Paşa, Rusya'nın, Türkiye'nin iç işlerine karışmak gibi istekleri bulunduğundan şikâyet etmektedir. Toplantıda M. K. Paşa, Türkiye'nin Fransa, Afganistan, İran ve Azerbaycan gibi ülkelerle ilişkilerini de kısa kısa değerlendirmektedir.

3.3. Hükümet Merkezi Konusu

M. Kemal Paşa'nın üzerinde önemle durarak tartıştığı konulardan birisi de yeni dönemde hükümet merkezinin, daha doğrusu devletin başkentinin neresi olacağı konusudur.

Başkent ile ilgili konuşmalarda M. Kemal Paşa, hükümet merkezinin, hükümetin, nazarını memleketin bütün muhitlerine eşit surette atfedebileceği bir yerde olması gerektiğinin altını çizmiştir. Paşa, İstanbul, Bursa, Eskişehir ve İzmir'in başkent olma ihtimallerini tartıştıktan sonra sahilde olan şehirlerin bir geminin topundan telaşa düşebileceğinden söz etmiş ve sahilde bulunan şehirlerin uygun olmadığı sonucuna varmıştır. Daha sonra M. Kemal Paşa, hükümet merkezinin Ankara, Kayseri, Sivas üçgeninde bulunması gerektiğini, başkent pekâlâ Ankara olabileceğini ve olması gerektiğini söylemiştir. Esasen hadiselerin orayı merkez yaptığını belirtmiştir ("Hükümet merkezi", 1929). M. Kemal Paşa, hükümet merkezi konusunu konuşurken "İstanbul" üzerinde önemle durmuş, kenti överek değerini belirtmiş ama hükümet merkezi için uygunsuzluğunu dile getirmiştir. Paşa, Ankara'nın başkent olması isteğini izah ederken aydınların halkın ayağına gitmesi, Anadolu'ya gelerek halk kitleleriyle kaynaşması meselesine de temas etmektedir. Gazeteciler, hilafet ve saltanat konuları bağlamında İstanbul'un merkez olmaktan çıkma ihtimalinden dolayı İstanbul halkının ve bilhassa buradaki memurların endişelerini ve ümitsizliklerini dile getirmişlerdir ("Halife ne olacak? Gazeteciler soruyor ve Gazi Hz. not alıyorlardı", 1929). Bu arada Paşa, o sırada İstanbul'un statüsü ile ilgili yapılan tartışmaları çağrıştıran bir

¹ M. Kemal Paşa'nın 1920'li yıllardaki Türkiye-Rusya ilişkileri hakkındaki bu öğretici çözümlemeleri, 2010'lu yıllarda Suriye'de yaşanan iç savaş ve Suriye'nin bölünme tehlikesinin ortaya çıkmasından sonra, inişli-çıkışlı da olsa yakınlaşma gösteren Türkiye-Rusya ilişkileri için de açıklayıcı ve öğretici olabilir.

hususu dile getirerek bu kentin mümtaz bir şehir gibi özel bir idareye malik olmayacağını altını çizmiştir (Arar, 1969, s. 33). Bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda devletin yönetiminde olmakla birlikte bazı ayrıcalıklara malik eyalet-i mümtaze denilen yerler bulunmakta idi.

Hükümet merkezinin neresi olacağı konusunun önemsenmesi gayet anlaşılabilir bir durumdur. Bu sadece başkentin güvenliği açısından ele alınan bir konu değildir. Aynı zamanda ülke içindeki iktidar mücadelesi ile de ilgilidir. Üç yıldır Anadolu'nun ortasında bulunan Ankara'ya yerleşmiş olan M. Kemal ve arkadaşları için İstanbul'un hükümet merkezi olması coğrafi gerekçelerin dışında siyaseten de istenmemektedir. Ankara'nın başkent yapılma kararından sonra İstanbul basınında ve İstanbul çevrelerinde yaşanan şaşkınlık ve gösterilen tepkiler konunun her iki tarafta da ne kadar önemsendiğini göstermektedir.

3.4. TBMM'nin Oluşumu ve Gruplar

M. Kemal Paşa ile gazeteciler arasında konuşulan önemli iç siyaset konularından birisi Büyük Millet Meclisi'nin oluşum şekli, Meclisteki fikirler, Mecliste ortaya çıkan siyasi gruplar ve ilk hükümetin kurulma şeklidir. Paşa, Mecliste Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunun içinden Müdafaa-i Hukuk grubu adıyla bir grup kurduğunu, bunun dayandığı iki önemli dayanağın Misak-ı Millî ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu olduğunu, Misak-ı Millî'de Mecliste sorun yaşanmadığını ancak Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (TEK) konusunda ihtilâf yaşandığını kaydetmektedir ("Misakı millî-Teşkilâtı esasiye, misakı millî meselesinde bütün meclis müttetik bulunuyordu", 1929). TEK'nun hilâfet ve saltanat makamlarını bertaraf ederek cumhuriyet kurma maksadını hedeflemiş olduğu itirazları geldiğini (Arar, 1969, s. 37) kaydeden M. Kemal Paşa, bu süreçte muhalif olarak İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubunun ortaya çıkışını izah etmektedir. Paşa onları, cumhuriyet meselesinin şimdi söz konusu olmadığını söyleyerek teskin etmeye çalışmaktadır. M. K. Paşa, mürteciler olarak suçladığı İkinci Grubun BMM'de hükümete yönelik muhalefetinden şikâyet etmektedir. Onların orduyla ilgili, icra vekilleriyle ilgili öneri ve eleştirilerini, hükümeti ellerine alma isteklerini eleştirmektedir ("İkinci grup denilen zümre bir fesat havası uyandırmaya çalışıyordu", 1929).

İzmit Basın Toplantısı'nda Kurtuluş Savaşı'nı yürüten 1. Büyük Millet Meclisi'nin lağvedilmesi ve yeni seçimlerle ilgili konuşma ve tartışmalar da yapılmıştır. Meclis üyelerinin, dağılma ve yeni seçimlere gitmeye karşı direnmesi durumunda Paşa, bu meclisin istisnâ olarak millî gayenin elde edilmesine kadar çalışacağını kabul etmiş olduğunu, Meclis üyeleri buna direnirse istibdada başlamış olacağını ifade etmiştir. Paşaya göre üyeler bu tarzda davranırsa kanun dışı bir şekilde ve belirsiz bir zaman için milletin hâkimiyetini ellerinden bırakmak istememiş olacaklardır. Paşaya göre buna da

çeşitli yollarla çare bulunur (“Milletin ekseriyeti bizimle olursa Fırka deyiniz ne dersiniz deyiniz, yürümek mümkündür”, 1929).²

3.5. Halifelik ve Din Konusu

İBT’deki tartışmalarda en çok zaman alan konu halifelik konusu olmuştur. Halifelik kurumu konuşulurken konu din, şariat, hocalar, medreseler meselesine doğru kaymış ve tartışmalarda en uzun süren konu bu olmuştur. Bu kısımda halifeliğin dinde yeri ve siyasi anlamı, gerekli olup olmaması, tarihsel boyutu, millî hâkimiyetle uyumu, Osmanlı Devleti’nin ilerleme ve duraklamasına etkisi gibi konular uzun uzun münakaşa edilmiştir. Ancak, gazeteciler halifelik konusunda az konuşmuşlardır. M. Kemal Paşa ise halifelik konusunu İslam tarihinden verdiği örnek olaylarla tartışmaya açmış ve perspektifini ortaya koymuştur. Halifelik konusu tartışılırken M. Kemal Paşa, Karahisar-ı Sahip mebusu Hoca İsmail Şükrü Beyin Ankara’da bastırdığı, halifeliğin siyasi güçle donatılması gereğini dile getiren ve “Halife Meclisin, Meclis Halifenindir” sözlerine yer verdiği “Hilâfet-i İslamiye ve Büyük Millet Meclisi” başlıklı risaleye sert tepki göstermiş ve bunu ciddiyetle ele alma gereği duymuştur (İnan, 1996, s. 62). Halifelikle ilgili sözlerinde M. Kemal Paşa, “...Hakikatte şer’an ve dinen hilâfet denilen şey yoktur...” (Arar, 1969, s. 46) sözleriyle halifeliğin dinî bir kurum değil siyasi bir kurum olduğunu ifade etmiştir. Paşa, o halde halifeliğin dünyevi güce dayanmadan siyasi fonksiyonunu yerine getiremeyeceğini, artık TBMM ve onun hükümeti bulunduğuna göre de halifeliğin gereksiz olduğunu düşünmektedir. M. Kemal Paşa diğer yandan da dinî delillerden/bir hadisten yola çıkarak halifeliğin Hz. Peygamber’den 30 yıl sonra kalkmış olduğunu ileri sürmüştür. Doğrusu, Hoca İsmail Şükrü de aynı tezi savunmakta, halifenin siyasi gücünün olması gerektiğini ifade etmekteydi. Taraflara göre tartışmanın denklemi şu şekilde özetlenebilir: Hoca Şükrü Bey’e göre halifelik dünyevî/siyasi güçle donatılmalı ki fonksiyonunu yerine getirebilsin. M. Kemal Paşa’ya göre saltanattan ayrıldıktan sonra halifenin dünyevi gücü yoktur (ve bu gücü

² 1921 Anayasası’nın münferit maddesi, 5 Eylül 1920 tarihli Nisab-ı Müzakere Kanunu’na dayanarak BMM’nin gayesini hilâfet ve saltanatın, vatan ve milletin istihlâs ve istiklâlî olarak belirlemişti. Gayenin hasıl olduğuna karar verecek olan da 1. TBMM’nin üçte iki (2/3) çoğunluğu idi. 1 Nisan 1923’te 1. TBMM’nin feshi ve yeni seçim kararı alınırken Meclisin gayesinin hasıl olduğuna ilişkin bir karar alınmamıştır. Burada dikkat çeken husus, seçim kararı alınırken münferit maddenin ilga edilmesinin Meclisçe kabul edilmemiş olmasıdır. Bu durum Meclisin gayesinin henüz hasıl olmadığının kabulü anlamına gelmektedir. Zira henüz barış antlaşması imzalanmamıştı. Seçimlerin yenilenmesi kararı olağan şartlarda verilmiş değildir. Lozan görüşmeleri konusunda Meclis’te ortaya çıkan görüş ayrılığı ve Ali Şükrü Bey cinayeti gibi sebeplerle Meclis çalışamaz hale geldiği için bu olağanüstü şartlarda seçim kararı alınmıştır. 1. TBMM’nin feshedilmesi, daha doğrusu tasfiye edilmesiyle bu Meclisin kurucu meclis olması istenmemiştir. Lider gücünün kendini göstermeye başladığı 1923 yılı Haziran-Temmuz aylarındaki seçimlerde 1. TBMM üyelerinden çoğunun aday yapılmadığı, büyük ölçüde yeni bir Meclis profili oluşturulduğu bilinmektedir.

vermeyelim), o halde siyasi fonksiyonunu yerine getiremez, (aslında bunu kaldıralım). Paşa, Hilâfetin tarihte de birliği sağlayamadığını ispatlamaya çalışmış, millî hakimiyet ilkesiyle bağdaşmadığı için yeni Türkiye’de yeri olamayacağını ifade etmiş, 8 milyonluk Türkiye’ye bütün İslam aleminin yükünü yüklemenin doğru olmadığını belirtmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, İBT’da halifelik kurumu konusunda “...Hilâfet milletimize bir başbelâsıdır...” dedikten sonra Osmanlı Devleti’nin en parlak devirlerini hilâfeti almadan önce yaşadığı, hilâfet mevkiini aldıktan birkaç yıl sonra sükuta başladığı şeklinde dikkat çekici bir yorumda bulunmuştur (“Türkiye hilâfet siyaseten bir menfaat ve kuvvet midir, yoksa bir zaaf mıdır?”, 1929). Paşanın bu sözlerinden, Osmanlı Devleti’nin duraklama ve gerilemesini hilâfete bağladığı anlaşılmaktadır.

Halifelik meselesinin biri iç siyasete diğeri dış siyasete ilişkin iki boyutu bulunduğu bilinmektedir. İç siyasetteki boyutu, açıkça yürüyen iktidar mücadelesinin unsurlarından birisi olmasıdır. Halife olacak kişi kısmen de olsa dünyevî otoriteyi paylaşırsa M. Kemal Paşa’ya rakip olacaktır. Konunun dış siyasete ilişkin boyutu aslında daha önemlidir. M. Kemal Paşa, hilâfetin Türkiye için bir menfaat ve kuvvet değil bir zaaf olduğunu düşünmektedir (“Türkiye hilâfet siyaseten bir menfaat ve kuvvet midir, yoksa bir zaaf mıdır?”, 1929). Oysa gücü ve birleştiriciliği son zamanlarda azalmış olsa bile Kurtuluş Savaşı’nda bile Hindistan başta olmak üzere birçok İslam ülkesi bu bağ sayesinde Türkiye’ye yardım elini uzatmışlardır. İslam ülkelerinde sömürgelere sahip bulunan İngiltere’nin, Halifelik kurumunun bu birleştirici gücünden çekindiği ve kaldırılmasını arzuladığı söylenebilir. Yakın siyasi tarih olaylarını romanlaştırarak anlatan edebiyatçı yazar Kemal Tahir’e göre halifeliğin kaldırılması İngilizlerin istediği bir şeydir. Çünkü, emperyalist ülkeler I. Dünya Savaşı’ndan sonra sömürgelerindeki İslam topluluklarının kurtuluş yolu arayacaklarını düşünmekte ve bu nedenle hilafetin en kısa zamanda, en uygun yoldan kaldırılması gerektiğini düşünmektedirler. Tahir’e göre İngilizler, zaten işgal altında tuttukları İstanbul’u 1920’de tekrar işgal ederek Osmanlılığı ve hilafeti bize tasfiye ettirmenin ilk adımını atmışlardır (Tahir, 1992, s. 437). Kemal Tahir, Kurt Kanunu ve Yorgun Savaşçı romanlarında da halifeliğin Batılı emperyalist güçlerin istekleri doğrultusunda kaldırıldığı iddiasına yer vermektedir (Erdal, 2023, s. 317-318).

Tahir, halifeliğin Batıya karşı Doğu’nun birliğini sağladığını, halifeliğin kaldırılışının Doğu’nun kaynaklarını ele geçirmek isteyen Batılıların işine geldiğini düşünmektedir. İngiliz Parlamentosu’nun 1923’te imzalanan Lozan Antlaşması’nı ancak Halifeliğin kaldırılışından sonra onaylaması, Halifeliğin kaldırılışının Lozan’ın yazılı olmayan bir şartı olarak yorumlanmasına yol açmıştır.

Hilâfetle ilgili tartışmanın hocalarla ilgili kısmında M. Kemal Paşa, İslam bilginlerini kastederek, hocaları sevmediğini, Türk halkının da hocalardan nefret ettiğini ileri sürmüştür. Konuşmaların bu kısmında gazeteciler ve Paşa, hocalarla, dinî kesimlerle nasıl bir mücadele yürütülmesi

gerektiği konusunda karşılıklı olarak çeşitli fikirler ortaya atmışlar, birbirlerine önerilerde bulunmuşlardır (İnan, 1996, s. 73-75). Kurtuluş döneminde izlenen yöntem ve stratejide ise “hoca” tesmiye edilen İslam bilginlerinin Millî Mücadele’ye desteğini sağlamak için çeşitli toplantılar tertiplendiği bilinmektedir. Bu toplantılardan önemli birisi örneğin Bursa’da 21-22 Nisan 1920’de Ali Fuat (Cebesoy) Paşanın başkanlık ettiği ve alimlerden Millî Mücadele’ye destek isteme amaçlı toplantıdır (Cebesoy, 2000, s. 394).

M. Kemal Paşa’nın, İBT’da halifelik aleyhinde bu görüşleri ortaya attığı sıralarda Refet Paşa, Rauf Bey ve bazı mebuslar halifelige saygı içeren davranışlarda ve ziyaretlerde bulunmaktaydılar.

3.5.1. Balıkesir Hutbesi, Halkla Konuşmalar ve Değişen Dil

M. Kemal Paşa, İBT’da halifelige ve diğer İslâmî kurum ve kavramlara karşı yaptığı konuşmasından 3 hafta kadar sonra Balıkesir’e bir ziyaret yapmıştır. Ziyaret yerel bir gazete olan *Zafer-i Millî*’de manşetten verilmiştir. (“Büyük misafirimiz sevgili gazi paşamız hoşgeldiniz”, 1923). M. Kemal Paşa Balıkesir’de Zağnos Paşa Camii minberinde İBT’dekinden farklı içerikte ve üslupta bir konuşma yapmış, ardından vatandaşların ülkenin geleceği ve bağımsızlığı hakkında sorduğu 20’den fazla soruya cevap vermiştir (Çevik, 2023).

Literatürde Balıkesir Hutbesi olarak bilinen konuşmasında ve halkla soru-cevap diyalogunda Paşanın İBT’de kullandığı dil ve verdiği mesajlardan farklı olarak İslâmî kavram ve kurumlara bağlılık ve yüksek düzeyde saygı içeren sözler söylediği görülmektedir. Halka ve kamuoyuna kapalı bir mekânda verilen İBT mesajları ile halka açık alanda verilen Balıkesir mesajlarında kullanılan dilin birbirinden hayli farklılaştığı, Balıkesir’de kullanılan dilin Millî Mücadele dönemine ait dili hatırlattığı söylenebilir.

Zağnos Paşa Camii minberindeki konuşmasına Allah’ı yücelterek ve Peygamberi anarak başlayan M. Kemal Paşa konuşmasının başında Anayasanın Kur’an’daki bilgiler olduğu ifadesini kullanmıştır (Atatürk, 2006, s. 461). Ardından İslam dini hakkında övgü dolu sözler söylemiş, millet işlerini camide yapmanın Cenab-ı Peygamber’in sünneti olduğunu şu sözlerle kaydetmiştir: “...Arkadaşlar; Cenab-ı Peygamber işinde iki eve, iki haneye sahip bulunuyordu. Biri kendi hanesi, diğeri Allah’ın evi idi. Millet işlerini, Allah’ın evinde yapardı. Hazret-i Peygamberin mübarek yöntemine uyarak bu dakikada milletimize, milletimizin bugününe ve geleceğine dair konuları görüşmek amacıyla bu kutsal evde Allah’ın huzurunda bulunuyoruz...” (Atatürk, 2006, s. 462).

Paşa, ardından soru-cevap kısmını başlatmış ve minberden inerek sorulara cevap vermiştir. Hutbelerin anlamı ve dindeki yeri konusundaki soruya cevap verirken hutbelerin o günün askerî, idarî, malî, siyasî ve sosyal konuları ele aldığı, alması gerektiği üzerinde durmuş (Atatürk, 2006, s. 462),

H. Peygamber ve dört halifenin de böyle yaptığını ifade etmiştir. Halifelikle ilgili soruya çok kısa cevap vermiş, yeni Türkiye devletini TBMM'nin idare edeceğini, halifeye Türkiye devleti adına ve hesabına verilenden fazla yetki vermenin milletin hakimiyetini sınırlandırma anlamına geleceğini belirtmiştir. Lozan Konferansı hakkında adli, malî kapitülasyonların anlaşmaya ayak bağı oluşturduğunu ortaya koyan açıklamalarda bulunmuştur.³

M. Kemal Paşa, genel bazı konuların ardından Halk Fırkası ile ilgili soruya cevap vermiştir. Paşa, partiler ve Halk Fırkası hakkındaki en net açıklaması olduğu söylenebilecek olan cevabında bu milletin siyasal partilerden çok canının yandığını, partilerin diğer ülkelerde farklı sınıfların iktisadî çıkarlarını korumak için kurulduğunu, Türkiye'de çıkarları çatışan sınıflar bulunmadığı için Halk Fırkası'nın içine bütün milletin girdiğini kaydetmiştir (Atatürk, 2006, s. 464). Paşa, toplumun farklı meslek gruplarını ve meslek mensuplarını sayarak hepsinin çıkarlarının korunması gerektiği üzerinde durmuş, Halk Fırkası'nın bunu yapacağını ima etmiştir.

3.6. Kuvvetler Ayrılığı ve Kuvvetler Birliği -Hükümet Sistemi

Bilindiği gibi Anayasa teorisine göre farklı hükümet sistemleri veya rejimleri, devletin fonksiyonlarını yerine getiren yasama, yürütme ve yargı organları arasındaki ilişkilerin niteliğine göre sınıflandırılır ve incelenir (Karatepe, 2013, s. 110). Yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin ayrı ellerde olması gerektiğini ilk ileri süren düşünür John Locke; teorileştirerek geliştiren düşünür ise Montesquieu'dür. Montesquieu'ye göre yasama ve yürütme kuvvetleri aynı elde toplanmış ise hürriyet yok olur (Akt. Gözler, 2020, s. 75). Gözler'e göre hükümet sistemlerinin tasnifinde yasama ve yürütme kuvvetleri arasındaki ilişki hesaba katılır. Yargı kuvveti kural olarak bu işin dışında tutulur. Turhan'a göre de yargı organı ve fonksiyonunun bütün özgürlükçü ve demokratik ülkelerde bağımsız olması gerektiği ilke olarak kabul edilmiştir (Turhan, 1993, s. 21).

Yasama ve yürütme kuvvetlerinin kesin ve seri biçimde ayrıldığı rejime başkanlık rejimi; iki kuvvetin daha yumuşak ve dengeli ayrıldığı rejime parlamenter rejim denir (Turhan, 1993, s. 32). Başkanlık sistemlerinde ülkeyi, doğrudan veya dolaylı olarak halk tarafından seçilen ve halka karşı sorumlu olan 'başkan' yönetir. Parlamenter hükümet sistemlerinde ise halkın seçtiği yasama organı içinden kurulan ve bu organa karşı sorumlu olan hükümet ülkeyi yönetir.

Yasama ve yürütme güçlerinin tek elde veya tek organda birleştiği kuvvetler birliğine dayalı sistemler de mevcuttur. Yasama ve yürütme kuvvetlerinin yürütme organında birleşmesi mutlak monarşi veya diktatörlük

³ M. Kemal Paşa'nın, Balıkesir'de cami minberinde okuduğu hutbede ve minberden inince halkla yaptığı konuşmada ifade ettiği sözler kendisinin 1923 yılında, kuruluş döneminin başlarında din-siyaset ilişkilerine nasıl baktığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bilindiği gibi bu yaklaşım sonraki yıllarda terkedilmiştir.

rejimlerine yol açarken kuvvetlerin yasamada birleşmesi konvansiyonel ya da meclis hükümeti adı verilen rejime yol açar (Turhan, 1993, s. 21). Meclis hükümeti rejimi olağan değil çoğunlukla olağanüstü ve krizli dönemlere özgü bir yönetim biçimi olmuştur. Türkiye’de de 1921 Anayasası döneminde Meclis hükümeti sistemi uygulanmış ve Kurtuluş Savaşı bu sistem yürürlükte iken yapılmıştır.

İzmit Basın Toplantısında M. Kemal Paşa Yeni Türkiye için kuvvetler ayrılığını mahzurlu görmekte ve kuvvetler birliğini savunmaktadır. Kuvvetlerin aslî kaynağının millet olduğunu ifade eden Paşa maddeten millet bunu doğrudan kullanamayacağı için fiiliyatta bunu Meclis vasıtasıyla kullanmasından başka çare olmadığını kaydederek en uygun olanının Meclis hükümeti sistemi olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Kurtuluş Savaşı sonrası için, yani olağan dönemde kurulacak yeni düzene ilişkin yapılan bu konuşmalardan gazetecilerin de aynı görüşte oldukları ortaya çıkmaktadır.

Meclis hükümeti rejiminde teorik olarak yasama organının ağırlığı olduğu açıktır. M. Kemal Paşa da bu kabulle bu rejimi istemektedir. Ancak Paşa sonraki yıllarda bu görüşlerinden de bir hayli uzaklaşarak büyük siyasi kararlarda liderin ağırlığı ve önemini öne çıkarmıştır. 1927 yılında okuduğu Nutuk’un, 1919 yılındaki Erzurum Kongresi ile ilgili anlatısında, büyük tarihsel başarılarla yeteneği ve kudreti sarsılmaz bir liderin varlığının elzem olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: “Efendiler, tarih, gayrikabil-i itiraz bir surette ispat etmiştir ki, büyük meselelerde muvaffakiyet için kabiliyet ve kudreti lâyetezelzel (sarsılmaz-A.Ç.) bir reisin vücudu elzemdir...” (Atatürk, 1989, s. 94). Aynı konu ile ilgili konuşmasında M. Kemal Atatürk, heyetlerle, heyet-i temsiliyelerle ve istişarelerle iş görmeyen aleyhinde konuşmakta, bu şekillerle yürüyerek müşkül olan hedefe vasıl olmanın imkânsızlığına işaret etmektedir. Millî Mücadele’yi, kongrelere Anadolu’nun her tarafından çağrılarak ve kendiliğinden katılan çeşitli meslek ve meşrepteki insanlarla birlikte yürüten Paşa, Nutuk’ta seçkin bir tavır sergileyerek bu kişiler için “binbir çeşit zat”, “gelişigüzel zevat”, “zavallılar” gibi ifadeler kullanmakta ve böylelerinden oluşan heyet-i temsiliyelere söz konusu vaziyet ve vazifenin bırakılamayacağını ifade etmektedir (Atatürk, 1989, s. 96). Bununla aslında başarıyı sağlayanın kendi liderliği olduğunu kastetmektedir. Atatürk, Erzurum Kongresi kararlarını uygulama, Sivas Kongresini düzenleme, ülkenin savunma ve kurtuluşunu temin çarelerini bulmaya çalışma gibi hususları herhangi bir heyetin temin edebileceğine kani olmadığını kaydederek şahsî liderliğinin önemini vurgulamaktadır. Atatürk’ün, Thomas Carlyle’in, tarihi yapanın büyük adamlar olduğu tezine ve kitlelerin, karizmatik liderin gösterdiği yolda yürümesinin en doğru yol olduğuna inandığı söylenebilir (Parla, 2008, s. 54).

3.7. İkili Meclis Düşüncesi

İzmit Basın Toplantısı’nda konuşulan konulardan birisi de yasama organının yapısı hakkındadır. Tevhid-i Efkâr gazetesi temsilcisi Velit

Ebuzziya, yasama faaliyetlerinde daha az hata yapılmasına yaradığı düşüncesiyle iki meclisliliği öneren bir görüş ortaya atmıştır. Bunun üzerine M. Kemal Paşa sözü alarak iki meclisliliğe karşı görüşler ileri sürmüştür. İkinci meclislerin beklenen faydayı ve hatasızlığı sağlayamadığını ileri süren M. Kemal Paşa, ikinci meclis seçimlerle oluşsa bile bunu yararsız ve gereksiz bulmaktadır (İnan, 1996, s. 77). Paşa, yasamadaki olası hataların denetlenmesinde Şura-yı Devlet fikrini savunmuştur.

M. Kemal Paşa'nın siyasi gücün dağınıklaşması ve paylaşılması konusuna karşı çok hassas olduğu ve iktidar gücünün mümkün olduğunca tek merkezde veya tek elde toplanması eğiliminde olduğu dikkat çekmektedir. Onun kafasındaki model, partinin en yüksek liderinin hem sembolik olarak hem fiili yetkiler açısından en önde ve üstte olmasıdır (Parla, 2008, s. 58).

3.8. Halk Fırkası Konusu

M. Kemal Paşa, barış sağlandıktan sonra, programı bir sınıfın veya bazı sınıfların değil bütün milletin refah ve saadeti temin edecek bir siyasi parti kurma düşüncesini ilk defa 6 Aralık 1922'de açıkladıktan sonra İzmit Basın Toplantısı'nda da gündeme getirmiştir. Partinin ülkeyi çalışarak kalkındırma amacıyla düşünülmesinden dolayı Misak-ı Milli ifadesinden mülhem Say Misakı, Millî Say, Mesai Grubu ifadelerinin de konuşulduğu bu tartışma başlığında Paşa, halkın kendi haline terkedilmesi durumunda bir adım ileri gidilemeyeceğini, programın ellerinde kalacağını, bütün milleti müspet bir mesai programı ile alâkadar etmek gerektiğini ifade etmiştir ("Eğer bizim inkılâbımız meşrutiyet gibi yalnız sathî olsaydı kimse ehemmiyet atfetmezdi!", 1929). M. Kemal Paşa, İzmit halkına yönelik konuşmasında da 'Halk Fırkası' adı üzerinde durmuş, bütün meslek gruplarını sayarak fırkanın hepsinin çıkarlarını koruyacağı hususunu tekrarlamıştır ("Büyük Reisimiz C.H. fırkasının kuruluşundaki esbabı izah ediyorlar", 1930). Paşa, aldatıcı olmak istemediği için kurulacak partiye 'Halk Fırkası' ismini uygun gördüğünü; aldatıcı olmayı isteseydi bunun adına Say Misak-ı Millîsi veya Say Heyet-i Milliyesi diyebileceğini belirtmiştir ("Gazi Hazretleri Halk Fırkası ismini nasıl tesbit etmişlerdi?", 1930). M. Kemal Paşa'nın bu sözleri, bir fırka kurulacağı haberleri yayılınca, sınıf ayrımı yapılacağından veya parti mücadelelerinin başlayacağından endişe edenlere yönelik bir açıklama, onları teskin etme anlamı taşımaktadır.

Paşa, İBT'nin sonunda gazetecilerden ayrılırken sözü tekrar, barış sonrası dönemde bir programa dayalı olarak kurulacak fırkaya getirmiştir. Bu fırkanın ülke genelinde dayanağı olacak bir teşkilata malik olunması üzerinde duran M. Kemal Paşa, "...Milleti teşkilatsız ve hedefsiz bırakamayız. Bırakırsak bu millet elimizden gider. Arzularımızın daima nazari sahada kaldığını görürüz." sözlerini ifade etmiştir (Arar, 1969, s. 60).

M. Kemal'in Halk Fırkası (HF) ile ilgili konuşmalarına toplumsal sınıf, Türkiye'nin toplumsal yapısı, siyasi örgütlenme gibi konulardaki görüşleri yansımaktadır. Paşaya göre Batı demokrasisindeki partilerin sınıfsal temsili

Türkiye'nin toplumsal yapısına uygun düşmemektedir. İBT'dan bir süre sonra Balıkesir'de yaptığı konuşmada Paşanın HF'ni tek parti olarak düşündüğü, çok partili hayata sıcak bakmadığı anlaşılmaktadır. Zira dönem belirtmese de Balıkesir konuşmasında, İkinci Meşrutiyet dönemindeki parti çekişmelerini kastettiği anlaşılabilecek şekilde, bu milletin siyasal partilerden çok canının yandığını ifade etmiştir.

Gazeteciler, İBT'da, parti ismi vermeksizin İttihat ve Terakki Fırkası ile Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nı kastettikleri anlaşılabilecek şekilde eski partilerin faaliyet yapıp yapamayacağı sorusunu sorduklarında M. Kemal Paşa bu partilere kapıları kesinlikle kapattığını gösteren bir cevap vermiştir (İnan, 1996, s. 83).

3.9. Yeni Türkiye'nin Kredisi, Eski Şekil ve Yeni Şekil Kavramları

İzmit Basın Toplantısı'nda Halk Fırkası ve onun programı konusu konuşulurken M. Kemal Paşa sözü TEK'na, adlî kapitülasyonlara, Yeni Türkiye'nin Lozan Konferansı'ndaki ve dünyadaki kredisine getirmiştir.

M. Kemal Paşa, kendilerinin Meclis'te, içtihad itibarıyla (görüş olarak-A.Ç.) yaptığı fedakârlıklar yüzünden TEK'na, hiç de lüzumu olmayan zihniyetlerin girdiğini belirterek, belki de bundan dolayı adlî kapitülasyonları lâğvettirmek hususunda Lozan'da müşkülât çektiklerinden şikayet etmektedir. M. Kemal Paşa, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda şikayetçi olduğu maddeleri bu toplantıda açıklamamış ama Nutuk'ta belirtmiştir (Atatürk, 1989, s. 950-952). Bu, TEK'nun, yani 1921 Anayasası'nın 7. maddesidir. Daha doğrusu maddede Büyük Millet Meclisi'ne ait haklar arasında şer'î hükümlerin yerine getirilmesinin de sayılmasıdır. Paşa, Avrupalı devletlerin bundan şikayetçi olarak adlî kapitülasyonların devamını istemelerini kastetmektedir. Kendileri de Meclis'te, bu gibi hususların Anayasaya girmesine engel ol(a)mayarak görüşlerinden fedakârlık yapmışlardır.

Adlî kapitülasyonlarla, Osmanlı Devleti'nde kendi vatandaşlarını kendi konsolosluklarında yargılama ayrıcalığı elde eden Avrupalı devletler Lozan görüşmelerinde, Türkiye'de İslam hukukunun devam edeceğini düşünerek bu ayrıcalıktan vazgeçmek istemiyorlardı. M. Kemal Paşa, Ocak 1923'te İBT'da Avrupalı devletlerin bu direncinden söz ederken "...adlî kapitülasyonları lâğvettirmek hususunda Lozan'da hâlâ müşkülât çekiyoruz. Orada diyorlar ki, 'sizin yapacağınız kanunlar, yine Fıkıhtan, kurandan (Kur'an-ı Kerim-A.Ç.) istimbâtı ahkâm (istinbat-ı ahkâm olmalı-A.Ç.) edecek'... ('Eğer bizim inkılâbımız meşrutiyet gibi yalnız sathî olsaydı kimse ehemmiyet atfetmezdi!', 1929). Avrupalı devletlerin Türkiye'de kurulacak yeni düzen öncesinde Türkiye üzerinde oluşturdıkları psikolojik baskıları da hissettiren bu sözlerinden sonra Paşa konuşmasına devam ederek "Eğer bugün Lozan Konferansında ve dünyada yeni Türkiye'nin bir kredisi varsa o da eski şekli ilga etmemizden doğmaktadır. Bizim inkılâbımız, eğer Meşrutiyet inkılâbı gibi yalnız sathî olsaydı, kimse ehemmiyet atfetmezdi..." ifadelerini kullanmıştır.

Paşa, 18 Kasım 1922 tarihinde TBMM’de, Vahdettin’in ülkeden ayrılışından sonra yeni halife seçimi ile ilgili yapılan gizli oturumda yaptığı konuşmada da “...bizim, cihan nazarında en büyük kuvvet ve kudretimiz, yeni şekil ve mahiyetimizdir...” (Atatürk, 1985, s. 1052) ifadelerini kullanmaktadır. Paşa bu konuşmayı, yeni seçilecek halifeyi İstanbul’dan Ankara’ya getirerek milletin ve devletin başına geçirmek isteyenler olduğundan bahisle bunlara karşı yapmıştır.

M. Kemal Paşa’nın Ocak 1923’te İzmit’te ve 18 Kasım 1922’de yeni halife seçimi sırasındaki gizli oturumda BMM’de kullandığı ‘eski şekil’ ve ‘yeni şekil’ nedir? Bununla ne kastedilmektedir? Eski şekil denilirken saltanatın kastedildiği, onun yerine getirilen yeni şeklin de millî egemenlik anlayışına dayalı yönetim olduğu İBT’da sarfettiği şu sözlerinden anlaşılmaktadır: “...Efendiler, bizim bugünkü kuvvetimizin ruhu, aslı yeni şeklimizdedir. Biz bugün doğrudan doğruya milletin ruhuna, vicdanına, temayülâtına muvafık olan maddî ve esaslı noktalara istinat ediyoruz. Hükümetimiz yalnız bir şahsın noktai nazarına tabi olmaktan uzaktır...” (“Yeni Türkiye’nin siyasî veçhesi gayet açık ve vazıhtır”, 1929).

18 Kasım 1922’deki BMM konuşmasında da ‘yeni şekil’den kastın millî egemenliğe dayanan BMM Hükümeti olduğu anlaşılabılır. Bir başka deyişle ümmet anlayışına bağlı halife-sultanlık değil, millî egemenliğe, millî anlayışa dayanan bir meclis yönetimi. Gündemde henüz laiklik kavramının bulunmadığını belirtmek gerekir.

Bu noktada Paşanın ‘Yeni Türkiye’nin kredisi’ ifadesi de dikkat çekmektedir. Paşaya göre, Yeni Türkiye’nin, daha doğrusu Ankara Hükümeti’nin Lozan Konferansı’ndaki ve dünyadaki kredisi eski düzeni kaldırmaktan doğmaktadır. Yani saltanat kaldırıldığı için Avrupalı devletler nezdinde Türkiye’nin kredisinin arttığı ifade edilmek istenmektedir.

M. Kemal Paşa, TBMM Başkanı bulunduğu Ocak 1923’te de, hilâfet hakkında bir risale yayımlayan Hoca İsmail Şükrü Efendi ve arkadaşlarının yeni halifeyi yetkili ve Meclis başkanlığı koltuğuna oturması gereken birisi olarak görmek istediklerini, onu seçimle bir kere devletin başına geçirdikten sonra bir daha seçime gidilmeden devam eden bir devlet başkanlığı makamı gibi öngördüklerini ifade etmiştir (“İkinci grup denilen zümre bir fesat havası uyandırmaya çalışıyordu”, 1929). Aynı konuya Nutuk’ta da yer vermiş (Atatürk, 1989, s. 938), Hoca Şükrü Efendi ve arkadaşlarının Millet Meclisini halifenin meşveret heyeti ve halifeyi de Meclisin ve dolayısıyla devletin reisi gibi göstermek ve kabul ettirmek istediklerini ifade etmiştir. M. Kemal Paşa, TBMM Başkanına halife denilecek olması konusunu irdileyip bunda fayda olmadığını izah ederken yine Avrupalı devletlerin değer yargılarını dayanak almaktadır. Onların bize yaptığı hücumların sebeplerinden birisinin mutaassıb, dinî bir hükümet tanınmamız olduğunu ifade eden Paşa, dinî bir hükümet tanınmamızdan dolayı, Batı Medeniyetini kastederek medeniyet-i hazıra ile temasa layık görülmediğimizden şikayet etmektedir. Paşa, başa geçirilecek reisin ismine halife denildiğinde ise dünya nazarında mutaassıb,

kapkara bir heyet olarak görüneceğimizden endişe etmektedir (İnan, 1996, s. 70).

Yine M. Kemal Paşa meşrutiyet inkılabının yüzeysel olduğunu, kendi inkılapları meşrutiyet inkılabı ve ondan öncekiler gibi olsaydı kimsenin buna ehemmiyet atfetmeyeceğini ifade etmiştir. Meşrutiyetin yüzeyselliğinden ne kastedildiği açıkça belirtilmemekle birlikte meşruti yönetimde egemenliğin padişahla meclis arasında paylaşılmasının kastedildiği anlaşılmaktadır. Paşa bir yönetim biçimi olarak monarşinin tamamen kaldırılmamış olmasından söz etmektedir. Paşa bu sözleri söylediğinde toplumsal ve siyasal hayatta henüz inkılap hareketleri başlamamış olduğu için bu inkılaplar kastedilmiş olamaz.

Burada Yeni Türkiye'nin Kredisı ifadesi ve Avrupa devletleri nezdinde bunun önemsenmesi sorgulanabilir. Lozan'da Türkiye'yi temsilen hasımlarına karşı çetin bir mücadele veren Ankara Hükümeti'nin, onlar nezdindeki kredisini neden önemsemesi ve bunu dikkate alması gerektiği sorulabilir. Ayrıca bir ülkenin düşmanlarının o ülkede yapılan inkılaplara ehemmiyet atfetmesinin o ülke adına sevinilecek bir şey olup olmayacağı da sorgulanabilir. Lozan'da muhasım devlet temsilcilerinin, Türkiye'de hukukun dinden kaynaklanacağı kaygılarından rahatsız olan ve Avrupalı devletlerin kredisine ve memnuniyetlerine önem veren M. Kemal Paşa, aynı konuşmasının ilerleyen kısımlarında ise hocaları veya İslam alemini memnun etme kaygısının terkedilmesini önermektedir. Paşa, bunları memnun etme kaygısıyla hareket edilirse başarıya ulaşamayacağını düşünmektedir. M. Kemal Paşa, kendi inkılaplarını meşrutiyet inkılabı ile karşılaştırdıktan sonra inkılabın üç senede bitmeyeceğini, devam edeceğini, Fransız İnkılabının yüz yıl sürdüğünü ve başarı ümidini hakim bulundurmak sayesinde mutlaka galebe edeceklerini ifade ettikten sonra bu hususta şunları söylemiştir: "...Hocaları memnun edelim, alemleri İslamı memnun edelim, herkesi memnun edelim dersek mümkün olur, hepsi memnun olur amma biz maksadı temin etmiş olmayız..." ("Eğer bizim inkılâbımız meşrutiyet gibi yalnız sathî olsaydı kimse ehemmiyet atfetmezdi!", 1929).

Sonuç

1923 yılının başlarında M. Kemal Paşa'nın bir yurt gezisi sırasında İzmit'te düzenlenen basın toplantısı yakın siyasi tarihimizi doğru anlamak bakımından üzerinde durulması gereken önemli bir toplantıdır. İmparatorluğun başkentinde yayın yapan büyük gazetelerin başyazarlarıyla gerçekleştirilen İzmit Basın Toplantısı'nda konuşulanlar, dış siyaset ve iç siyaset bakımından taşıdığı kritik önemden dolayı uzun bir süre gizli tutulmuştur. Kuruluş döneminin başında gerçekleşen toplantı, Ankara merkezli Millî Mücadele liderliğinin, Yeni Türkiye'ye ilişkin vizyonunu ortaya koymaktadır. Toplantıda ele alınan konular hayli çoktur ve her birisi etrafında uzun değerlendirmeler yapılabilir. Örneğin Kurtuluş ve Kuruluş dönemlerinde millî/toplumsal uzlaşısı ve siyasal kararlara toplumun katılımı bağlamında iç kamuoyuna karşı izlenen strateji farklılıkları, dışarıya karşı

verilen millî bağımsızlık mücadelesinin yanında içeride verilen iktidar mücadelesi, lider kadronun Türkiye'nin geleceği için iktidarı mümkün olduğunca temerküz etme çabaları ayrı başlıklar olarak ele alınabilir.

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da Karadeniz Bölgesi'ndeki asayişsizliği ve çete hareketlerini önlemek gerekçesiyle görevlendirilerek geniş bir maiyet ve imkânlarla ve Padişahın iradesiyle Samsun'a çıktıktan sonra İstanbul Hükümeti'nin çizdiği yol haritasından ayrılarak Millî Mücadele'yi başlatmıştır. Kendisi, Samsun'a çıkar çıkmaz, Erzurum'da bulunan 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa ve diğer vilayetlerdeki komutanlarla yazışmalara başlamış, asker ve sivil toplum kesimleriyle kurduğu iletişim yoluyla Millî Mücadele için güçlü bir birlik kurmuş ve bu mücadeleye lider olmuştur. Anadolu'da İstanbul Hükümeti'nce kışkırtılan isyan hareketleri görülmekle birlikte toplumun ezici çoğunluğu İstiklâl Harbi'ne destek vermiş ve Millî Mücadele, asker-sivil toplum kesimlerinin geniş uzlaşısı ve mutabakatıyla başarılmıştır.

Cumhuriyet tarihi araştırmalarında Kurtuluş dönemi olarak adlandırılan bu dönemde M. Kemal Paşa, toplumun inanç, kültür ve gelenek değerlerine saygı içeren dili ve siyasal kararlara katılıma önem veren stratejisiyle halktan büyük destek almıştır. Bu destek, halk kitlelerini temsil etme düzeyi yüksek olan ve Başkanı bulunduğu 1. TBMM tarafından kendisine gazi ünvanı ve mareşal rütbesi de verilerek millî bir kahraman ilan edilmesiyle somutlaşmıştır. 1922 sonunda başlayan Kuruluş döneminde ise M. Kemal Paşa'nın ciddi bir yöntem ve strateji farklılığına gittiği görülmektedir. Önemli kurucu siyasal kararların alınmasında, üç yıldır birlikte çalışılan Millî Mücadele kadrolarının önemli kısmının dışlanması, daha dar bir kadro ile birlikte iş görmeye başlanması, devrim hareketlerinde de birçoğu Millî Mücadele'den sonra ortaya çıkan yeni isimlerden oluşan yeni bir çevre ile hareket edilmesi, halka açık alanlarda kullanılan siyaset dili ile kapalı ortamlarda kullanılan dilin farklılaşması bu dönemin dikkat çeken özellikleridir. İzmit Basın Toplantısı söz konusu bu farklılaşmanın önemli bir dönüm noktasıdır. Bu büyük değişim Millî Mücadele yıllarında kurulan ulusal birliğin dağılmasıyla sonuçlanmıştır.

Millî tarih açısından değerlendirildiğinde, İBT'nda konuşulanların yıllarca gizli tutulmasını sağlayan gazetecilerin bu tutumunun, ülkede yeni dönemin kuruluşunda toplum kesimlerinin varlık ve etki göstermesinin engellenmesine ortak olmak gibi büyük bir vebale yol açtığı söylenebilir. Yeni Türkiye'nin kuruluşunun dar bir seçkin kadro arasında belirlenip topluma zor yoluyla dayatılması, toplumun bu kuruluş dönemine katılmasının engellenmesi, uzun yıllar süren baskı dönemine ve onyıllarca süren siyasal sorunlara yol açmıştır. Oysa siyaset bilimi literatüründe, yönetimde esas olanın rıza yolu olduğu; zor yolunun istisna olduğu bilinmektedir. Kuruluş döneminde başlayan baskılardan İBT'na katılan Velit Ebuzziya, Ahmet Emin Yalman gibi bazı gazeteciler de payını almış, tutuklanıp yargılanmışlar ve

gazeteleri kapatılmıştır. Örneğin Velit Ebuzziya 1923, 1925 ve 1926 yıllarında üç defa tutuklanıp yargılanmış, 1925'te gazetesi kapatılmıştır.

İzmit Basın Toplantısı'nda, devam etmekte olan Lozan Konferansı dolayısıyla Musul meselesi, Boğazlar konusu, Halk Fırkası, adli kapitülasyonlar gibi buradaki bazı müzakere konuları ele alınmıştır. Halifelik konusu, yeni hükümet merkezinin neresi olacağı konusu gibi hem dış politikayı hem iç siyaseti ilgilendiren konular da basın toplantısında konuşulmuştur. Bu başlıklar, aynı zamanda içeride yürütülen iktidar mücadelesinin de unsurları olarak düşünülmelidir. Zira, örneğin İBT sırasında BMM'deki halifelik yanlısı mebusların yayımladığı bir risale TBMM Başkanı M. K. Paşanın sert tepkisini çekmiştir. Çünkü Paşaya göre burada Halifelik ile TBMM Başkanlığının birleştirilmesi istenmektedir. M. K. Paşa'nın hilafet konusunda yaptığı teorik ve tarihsel tartışma, imparatorluktan ulus devlete/ümme kimliğinden millî/ulusal kimliğe geçişin teorik köşe taşları olarak görülebilir. Paşa, bütün İslam alemini ilgilendirmesi gereken hilafete neden sadece Türk milletinin sahip çıktığını/çıkacağını sorgulamakta, Türk milletinin de bu anlayışa karşı "ulus" kimliği ile hareket edeceğini/etmesi gerektiğini savunmaktadır.

İktidar mücadelesinin yürüdüğü başlıklardan birisi yeni dönemde hükümet merkezinin neresi olacağı konusudur. TBMM'de faaliyet gösteren İkinci Grubun muhalefeti de İBT'da gündem olan konulardandır. M. Kemal Paşa, Meclis'te Teşkilat-ı Esasiye hususunda ihtilaf bulunduğunu, İkinci Grubun Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun hilâfet ve saltanat makamlarını bertaraf ederek cumhuriyet kurma maksadını hedeflemiş olduğu iddiasıyla muhalefet ettiklerini kaydederken kendisi de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Meclisin görevleri arasında şer'î hükümlerin yerine getirilmesinin de sayılmasına muhalefet etmektedir. Bu noktada Paşa kendi tepkisini, Lozan Konferansı'ndaki devletlerin, şer'î hükümlerin Anayasada yer almasından dolayı adli kapitülasyonların devamını istemelerine dayandırmakta ve Avrupalı devletlerin hassasiyetini önemseydiğini göstermektedir.

İzmit Basın Toplantısı'nda konuşulan konulardan kuvvetler birliği-kuvvetler ayrılığı, meclisin ikili yapıda olması gibi başlıklar değerlendirildiğinde M. Kemal Paşa'nın mümkün olduğunca iktidarın temerküzünden yana olduğu görülmektedir. Paşa, kuvvetler ayrılığına karşı Rousseau'cu kuvvetler birliğinden yanadır ve Meclis Hükümeti Sistemini savunmaktadır. Ayrıca, yasama sürecinde bir nevi teknik denetim ve kontrol işlevi bulunan ve genel olarak daha eğitimli-uzman kişilerden oluşan ikinci meclis fikrine de karşıdır. M. Kemal Paşa'nın iktidarı mümkün olduğunca tek organda veya tek elde toplama eğilimi, onun 1. Mecliste 1. Grubu kurmasıyla, hattâ bu grup içinde de kendisine en yakın isimlerden Selâmet-i Umumiye Komitesi'ni kurdurtmasıyla başlatılabilir. Daha sonraki yıllarda Halk Fırkası'nın tek parti olarak düşünülmesi ve muhalif partilere izin verilmemesi bu eğilimin sonucudur. Atatürk, sonradan -heyet ve kurulları tamamen reddetmemekle birlikte- "lider"ın önemini daha fazla öne çıkarmıştır. O,

Nutuk'ta, liderin siyasal hayattaki yeri ve ağırlığını çok daha vurgulu olarak belirtmiş, onun 'yetenek ve kudreti sarsılmaz bir yapıda' olması gerektiğinin altını çizmiştir. M. Kemal Atatürk, 1923-1938 yılları arasındaki cumhurbaşkanlığı döneminde, kısa bir Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi hariç bu eğilimini tavizsiz olarak sürdürmüştür.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Ali Çiftçi: %100.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Ali Çiftçi: 100%.

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

Önerilen Atıf: Çiftçi, A. (2023). Cumhuriyetin ve düzenlenişinin 100. yılında İzmit basın toplantısı hakkında değerlendirmeler. *Akademik Hassasiyetler*, 10(23), 1-27. <https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1383201>

Kaynakça

- Arar, İ. (1969). *Atatürk'ün İzmit basın toplantısı*. Burçak Yayınevi.
- Atatürk, M. K. (1989). *Nutuk 1-2* (3. Baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Atatürk, M. K. (2006). *Atatürk'ün söylev ve demeçleri*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Atatürk, M. K. (1985). *TBMM gizli celse zabıtları-3*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Atay, F. R. (1999). *Çankaya-3*. Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- Cebesoy, A. F. (2000). *Millî Mücadele hatıraları*. Temel Yayınları.
- Çankaya, N. (Der.) (1985). *Atatürk'ün hayatı, konuşmaları ve yurt gezileri*. Tifdruk Matbaacılık.
- Çevik, Z. (2023). *Atatürk'ün Zağnos Paşa Camii'nde verdiği nutku*. 30 Ekim 2023 tarihinde <https://ataturkansklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturkun-balikesir-zagnos-pasa-camiinde-verdigi-nutku/?pdf=3785> adresinden erişilmiştir.
- Erdal, D. (2023). Atatürk devrimlerinin karşısında Kemal Tahir. *RumeliDE*

- Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (34), 312-342.
<https://doi.org/10.29000/rumelide.1316150>.
- Gözler, K. (2020). *Anayasa hukukuna giriş* (29. Baskı). Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- İnan, A. (1996). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit konuşmaları*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Jaeschke, G. (1989). *Türk Kurtuluş Savaşı kronolojisi-II*. Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Karabekir, K. (2009). *Günlükler-2, 1906-1948*. Yapı Kredi Yayınları.
- Karabekir, K. (1991). *Paşaların kavgası*. Emre Yayınları.
- Karatepe, Ş. (2013). *Anayasa hukuku*. Savaş Yayınevi.
- Önder, M. (1998). *Atatürk'ün yurt gezileri* (2. Baskı). T. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Parla, T. (2008). *Türkiye 'de siyasal kültürün resmi kaynakları-1, Atatürk'ün Nutuk 'u*. Deniz Yayınları.
- Tahir, K. (2015). *Kurt kanunu*. İthaki Yayınları.
- Tahir, K. (1992). *Notlar-Osmanlılık/Bizans*. Bağlam Yayınları.
- Turhan, M. (1993). *Hükümet sistemleri*. Gündoğan Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2003). *Millî Mücadelede İttihatçılık*. İletişim Yayınları.

Gazeteler

- Büyük misafirimiz sevgili gazi paşamız hoşgeldiniz. (1923, 7 Şubat). *Zafer-i Millî*.
- Büyük Reisimiz C.H. fırkasının kuruluşundaki esbabı izah ediyorlar. (1930, 12 Ocak). *Milliyet*.
- Eğer bizim inkılabımız meşrutiyet gibi yalnız sathî olsaydı kimse ehemmiyet atfetmezdi!. (1929, 20 Aralık). *Milliyet*.
- Gazi Hazretleri Halk Fırkası ismini nasıl tesbit etmişlerdi?. (1930, 13 Ocak). *Milliyet*.
- Gazi Hz. cevap veriyorlar. (1929, 10 Aralık). *Milliyet*.
- Gazi Hz. İzmitlilerin sorduklarına ayrı ayrı cevap veriyorlar. (1929, 24 Aralık). *Milliyet*.
- Halife ne olacak? Gazeteciler soruyor ve Gazi Hz. not alıyorlardı. (1929, 11 Aralık). *Milliyet*.
- Hükümet merkezi, (1929, 12 Aralık). *Milliyet*.
- İkinci grup denilen zümre bir fesat havası uyandırmaya çalışıyordu. (1929, 15 Aralık). *Milliyet*.
- İlk musahabe. Büyük Reisimiz halka ve hükümet mümessillerine soruyor. (1929, 1 Aralık). *Milliyet*.
- İzmit basın toplantısı: Mustafa Kemal, Kürt konusu ve 'devletin dini olacak mı' sorularını yanıtlıyor. (1923, 29 Ocak). *Cumhuriyet*.
- Milletin ekseriyeti bizimle olursa Fırka deyiniz ne dersiniz deyiniz, yürümek mümkündür. (1929, 21 Aralık). *Milliyet*.
- Misakı milli-Teşkilâtı esasiye, misakı millî meselesinde bütün meclis müttelik bulunuyordu. (1929, 14 Aralık). *Milliyet*.

Türkiye hilâfet siyaseten bir menfaat ve kuvvet midir, yoksa bir zaaf mıdır?.

(1929, 19 Aralık). *Milliyet*.

Yeni Türkiye'nin siyasi vechesi gayet açık ve vazıhtır. (1929, 6 Aralık).

Milliyet.

Extended Abstract

The War of Independence was achieved under the leadership and unification of Mustafa Kemal Pasha. Pasha successfully brought together different segments of society to work towards the independence of the country. While ensuring national unity, M. Kemal Pasha employed methods that emphasized adherence to societal values, consultation, and participation. This period, until October 1922, is widely described as the Independence period.

However, during the establishment period, harmony among the National Struggle staff was disrupted. Features such as participation, consultation, and openness to the public were abandoned in the decision-making process. Simultaneously, signs of conflict with the culture and beliefs to which the society adhered began to emerge. The characteristics of the new era became evident during the İzmit Press Conference, held on 16-17 January 1923, where M. K. Pasha met with renowned journalists from Istanbul. The Lausanne conference and the future of the country were discussed at the meeting. Apart from the issue regarding the participants, another notable feature of the meeting is that it was kept secret.

The national unity established during the War of Independence began to deteriorate with the change in political methods and strategy of leader M. Kemal Pasha. Pasha opted to exclude important figures from the National Struggle, with whom he had been working for three years. Instead, he formed a narrow team consisting of new individuals and made significant decisions with them. Some of the people in Kemal's new circle participated in the War of Independence, many of whom are individuals whose names were rarely heard or appeared later. Consequently, those closest to M. Kemal Pasha during the War of Independence joined the opposition.

During the Conference held during the transition from the Independence period to the Establishment period, various topics were discussed, including the Lausanne conference (Mosul Issue, capitulations, Straits, Ottoman debts, etc.), the new center of government, the caliphate, the constitution and government system, and the People's Party issue. Analyzing the speeches, it becomes evident that M. Kemal Pasha abandoned hope for Mosul and established a connection between judicial capitulations and the inclusion of religious provisions in the constitution. The Pasha's aim to target the institution of the caliphate and actually intend to abolish it is also apparent. Additionally, M. Kemal Pasha's desire for the center of government to be Ankara is evident, and he decided to establish the People's Party, believed to represent all social segments.

The Caliphate issue was the most discussed topic of the meeting. When discussing the Caliphate, the conversation touched on subjects such as religion, teachers, and Islamic history. Journalists did not delve deeply into the Caliphate, likely due to lack of preparation. In contrast, M. Kemal Pasha opened the discussion on the Caliphate, supporting his points with examples from Islamic history. Pasha views the Caliphate as a non-religious/political institution, arguing that with the presence of the Turkish Grand National Assembly and its government, the Caliphate has become unnecessary. Simultaneously, he cites religious evidence, claiming that the Caliphate was abolished 30 years after the Prophet of Islam. Taking another approach, M. Kemal Pasha contends that the Caliphate has historically failed to fulfill its primary function of unification in the Islamic world, positioning it as unnecessary.

M. Kemal Pasha's theoretical and historical discourse on the Caliphate can be considered the theoretical cornerstones of the transition from an empire to a nation-state/ummah identity to national identity. Pasha questions why only the Turkish nation supports the Caliphate, an issue that should concern the entire Islamic world. He argues that the Turkish nation will/should act with its "nation" identity against this understanding.

At the Izmit Press Conference, the issue of what kind of government system would be established in Türkiye the new era was also discussed. It is evident that M. Kemal Pasha advocated the unity of powers approach on this matter. Based on his statements, it is apparent that he favored the Parliamentary Government System, which was already in place at that time. When considered in conjunction with the ideas expressed by Pasha in speeches in the following years, it becomes clear that he was a supporter of systems that concentrated power as much as possible.

In discussions about HF (possibly referring to a specific topic or person), M. Kemal's perspectives on issues such as social class, Türkiye's social structure, and political organization are also revealed. He envisions a political party whose program represents the interests of the entire nation, rather than the interests of a specific class or classes. According to Pasha, the class representation seen in Western democracies does not align with the social structure of Türkiye because there are no conflicting interests among social classes in Türkiye. In his speech about HF, M. Kemal emphasizes that leaving the people without organization is not advisable. He asserts that the party must be rooted in an organized structure within the country and that it would cease to exist if the nation were left without organization and a clear objective. It is apparent that Pasha envisioned the People's Party as a single party, as indicated in his speech in Balıkesir three weeks after the İBT. He does not support a multi-party approach.

The phrase "Credit of the New Türkiye" used by M. Kemal Pasha while assessing the Lausanne negotiations at the Izmit Press Conference, is noteworthy. This statement indicates his concern about how the United Nations Government is perceived by European states. Pasha employs this

expression to convey the prestige of the Ankara Government in the eyes of European states and the world. According to Pasha, the New Türkiye earned this credit by abolishing the old form of the sultanate and establishing a new form of government based on national sovereignty.